

რუსუდან სალინაძე

გმნური ნეოლოგიზმები "ვეფხისტყაოსანში"

“ შოთა რუსთველის “ვეფხისტყაოსნის” გენიალურობას განაპირობებს არა მხოლოდ მაღალი იდეურ-მხატვრული დონე, აზროვნების სიღრმე, ფილოსოფიურობა და პოეტური ოსტატობა, არამედ უაღრესად მდიდარი, მრავალფეროვანი ენა.

პოემა ძლიერი, ერთიანი საქართველოს სიმბოლოა ენობრივადაც. “ვეფხისტყაოსანი” მსოფლიო მნიშვნელობის ლიტერატურული ქმნილებაა, მაგრამ, პირველ ყოვლისა, ის არის **ქართული ენის დოკუმენტი**, რომელიც მაჩვენებელია გარკვეული ეტაპისა ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიაში” (ა. შანიძე, 1956, გვ. 18).

შოთა რუსთველის “ვეფხისტყაოსნის” ენობრივ უნიკალურობას მრავალგვარი საფუძველი აქვს. მათგან არსებითია: 1. ქართული ენის სიღიადე, მრავალფეროვნება და ერთიანობა; 2. პოემის ავტორის უზადო ნიჭიერება, ქართული ენის აგებულების, შესაძლებლობათა სიღრმისეული წვდომა, არაჩვეულებრივი ენობრივი ალღო; 3. სიახლოვე ხალხურ მეტყველებასთან; 4. ტენდენცია ძველის რღვევისა და მისწრაფება ენობრივი ინოვაციებისაკენ.

აღ. ბარამიძის აზრით, შ. რუსთველის ენა იმდენადაა დაახლოებული ხალხის მეტყველებასთან, რომ იგი მარტივად გასაგებია და სპეციალურ ჭანმარტებას არ საჭიროებს, თუმცა არის იშვიათი გამონაკლისიც, როდესაც ცალკეული სიტყვებისა და გამოთქმების შინაარსი დაუდგენელია და მათ შესახებ სპეციალისტებიც ვერ თანხმდებიან (აღ. ბარამიძე, 1975, გვ. 277).

პოემის მკითხველი “გულისგამგმირავ” ამბებთან, დიდ ცხოვრებისეულ სიბრძნესთან ერთად ეზიარება ქართული ენის განსაცვიფრებელ შესაძლებლობებს. ეს განსაკუთრებით სიტყვათქმნალობის პროცესზე, კერძოდ, ზმნურ ფორმათა წარმოებაზე, ითქმის. ქართულში, სხვა ენათა მსგავსად, ძალიან ხშირად ზმნები სხვადასხვა სახელისაგან (არსებითი, ზედსართავი, რიცხვითი, ნაცვალსახელი) არის ნაწარმოები. ამისათვის აღებულია სახელური ფუძე, დართული აქვს ზმნის კატეგორიათა (პირის, რიცხვის, ქცევის, გვარის, მწკრივის...) ნიშნები და მიღებულია ზმნა. ახალ-ახალი სემანტიკის ზმნათა წარმოებაში დიდ როლს თამაშობს ზმნისწინიც. პოემაში საინტერესოა, და განსაკუთრებულიც, არის ის, რომ ზმნა შეიძლება ნაწარმოები იყოს ნებისმიერი სიტყვისაგან, მაგალითად, კავშირისაგან (არცა საქმე **გავათუო** — 1973, გვ. 44), თანდებულისაგან (სულთქმა **გაათანისთანე** — 1973, გვ. 52; ბუკმან ხმა **გაიზეარა** — 1956, გვ. 43) ან თვით ზმნისწინისგანაც კი (**შეის** ხასობს, **გაის** ქუშობს — 1973, გვ. 44). ამ თვალსაზრისით შ. რუსთველის “ვეფხისტყაოსანი” მართლაც “უკიდევანო ოკეანეა”, სადაც ჩნდება და ჩნდება ახალ-ახალი ფორმები მკითხველს ეუფლება განწყობილება, თითქოს ამგვარ ქმნალობას საზღვარი არა აქვს.

უსასრულოდ შეიძლება გაგრძელდეს ეს პროცესი და შედეგად მიღებული ზმნათა რაოდენობაც ისეთი აღურაცხელი გახდეს, როგორც "ზღვაში ქვიშა და ან ცაზე ვარსკვლავები".

ასე იქმნება შ. რუსთველის ეპოქის ენისთვის უჩვეულო ფორმები, ზმნური ნეოლოგიზმები, რითაც (რასაკვირველია, სხვა სიახლეებითაც) პოემის ენა მკვეთრად ემიჯნება როგორც წინა პერიოდის, ისე მე-12 საუკუნის ქართულ საეკლესიო ენას. ამ განსხვავების გამო, მას, პირობითად, "ვეფხისტყაოსნის ქართულსაც" უწოდებენ, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ პოემაში ერთმანეთის გვერდით არის ერთი და იმავე სიტყვის როგორც ახალი, ისე ძველი ფორმები. ამის შესახებ მიუთითებს სწორედ ა. შანიძე: "მიუხედავად ამ სიახლეებისა, რუსთაველის ენა ინარჩუნებს ძველ წესებსაც, ძველი და ახალი ფორმები მის პოემაში პარალელური ფორმების სახით გვხვდება" (ა. შანიძე, 1956, გვ. 19).

მართალია, მთელი მომდევნო საუკუნეების ნაწარმოებთა ენის მსგავსად, პოემის ენაშიც იგრძნობა ძველი ნორმების გავლენა, მაგრამ "ვეფხისტყაოსნის ქართული" მაინც სულ სხვაა, მეტად თავისუფალი ენაა, ისეთივე თავისუფალი, როგორც პოემის პერსონაჟთა მიდრეკილება, სწრაფვა მაღალი ზნეობრივი იდეალებისაკენ. ავტორი თავის ქმნილებაში ცოცხალ მეტყველებაზე დაყრდნობით ასახავს ენაში მომხდარ ცვლილებებს და განსაკვირვებელი ოსტატობით შერჩეული, შექმნილი თუ შეთხზული სიტყვაფორმებით აგებს "ამბების კრიალოსანს".

"ვეფხისტყაოსანში" სიტყვათქმნადობის პროცესს ეხება ვ. ბერიძე. მას შემჩნეული აქვს, საერთოდ, ნეოლოგიზმები და კერძოდ — სახელთაგან ნაწარმოები ზმნები: "ავტორი ხშირად ქმნის ახალ სიტყვებს, ნეოლოგიზმებს (მაგალითად, ნაგუშინდლევი, უმისჟამისო), სახელებს კი ხშირად ზმნებად აქცევს (იირმოს, ითხოს, ეაგეთა და სხვა) (ვ. ბერიძე, 1938, გვ. 178-182).

ჩვენ განვიხილავთ შ. რუსთველის პოემაში დადასტურებულ ზმნურ ნეოლოგიზმებს, პოემის ტექსტსა და სიმფონია-ლექსიკონებში მოპოვებულ მასალაზე დაყრდნობით გამოვყოფთ როგორც სახელთაგან, ისე სხვა სიტყვებისა თუ ელემენტებისაგან ნაწარმოებ ზმნებს. საკვლევ საკითხს ახლავს თავისებური სირთულე: სიზუსტის დაცვა (ვგულისხმობთ ზმნათა ნეოლოგიზმად მიჩნევას) და სიზუსტის შემოწმების საშუალებათა შემოუსაზღვრელი სიმრავლე (უძველესი ქართული წერილობითი ძეგლები, ლექსიკონები...). საილუსტრაციო მასალის წარმოდგენისას ვერ მივუთითებთ სათანადო სიტყვას (სახელს), შემდეგ შესაფერის საწყისსა და კონტექსტს ზმნის პირიანი ფორმებით (გამოყოფილს ზმნურ კატეგორიათა, გვარის, ქცევის... მიხედვით). საანალიზო მასალა აღებულია ორი სიმფონია-ლექსიკონიდან, რომელთაგან ერთი შედგენილია ა. შანიძის მიერ (1956 წ.), ხოლო მეორე შეიცავს ფუძეთა და სიტყვა-ფორმათა ინდექსს (1973 წ.). მასალის დასახელებისას მივუთითებთ მხოლოდ წელსა და გვერდს.

შ. რუსთველის "ვეფხისტყაოსანში" ზმნათა საწარმოებლად დიდი რაოდენობით დასტურდება სხვადასხვა სახელი. საზოგადო არსებითი სახელისაგან მიღებულ ფორმათა შორის ცოტაა ვინ ჯგუფის სახელთაგან ნაწარმოები ზმნები. ასეთია:

ნათესაობის აღმნიშვნელ სახელთაგან ნაწარმოები:

ძმობა (< ძმა): ვინცა კაციმან ძმა იძმოს... (1973, გვ. 147); გძმობია (იქვე);
დება (<და): ... თუ დაცა იდოს... (1973, გვ. 32)...
 პროფესიის აღმნიშვნელ სახელთაგან მიღებული ზმნები:

აქიმება (< აქიმი): ი/უ: ...არა წყლულთა მიაქიმდა (1956, გვ. 29);
გავაქილება (< ვაქილი) // **ვაქილობა**: დ: რაგვარადმცა გავვაქილდი;
 ა: ვავაქილენით (1956, გვ. 43);

ვაზირობა (< ვაზირი): ი: რა გინდა ვინ მივაზიროს; მივაზირებ
 (1973, გვ. 40);

მეკობრეობა (< მეკობრე): 0: ვმეკობრობდით; ვიმეკობრებ (1973, გვ. 77);

მუშაკობა (< მუშაკი): 0: მუშა მიწყვი მუშაკობდეს (1973, გვ. 83)...
 სოციალური მდგომარეობის გამომხატველ სახელთაგან ნაწარმოები:

გაყმობა (< ყმა): ა: მისი სმენა გაყმობდა მსმენელისა ყურთა ბერთა;
 დ: აქა მოსლვითა გაყმდების, კაციმცა იყო ბერები (1956, გვ. 57);

დატყვევნა (< ტყვე): ა: შეუტყრიხარ სიყვარულსა, გული შენი
 დაუტყვი; გულნი ჩვენნი... დაეტყვევნეს მისით მახით (1956, გვ. 85)...
 სულიერი მდგომარეობის გამომხატველ სახელთაგან ნაწარმოები:

აშიკობა (< აშიკი): 0: მაშიკობს ვისსა ვისი; შენ ვითომცა გაშიკობდეს;
 ერთსა ვისმე აშიკობდეს (1956, გვ. 31);

გამიჯნურება (< მიჯნური): დ: აჰა გული გამიჯნურდა (1956, გვ. 46)...
 სხვა სახისა:

დამოწმება (< მოწმე): ე: იგინიცა დაემოწმენს (1956, გვ. 79);

დამტერება (< მტერი): ე: ყამი ასრე დამემტერა (1956, გვ. 79);

დარაზმვა (რაზმი): 0: ლაშქარულა დაერაზმა (1956, გვ. 81);

ლაშქრობა (< ლაშქარი): 0: ლაშქრობდის; ილაშქრე; ვილაშქრო;
 ა: ალაშქრებდი (1973, გვ. 68);

მასპინძლობა (< მასპინძელი): უ: უმასპინძლებდეს; გუმასპინძლე;
 ი: გვიმასპინძლოს (1973, გვ. 75);

ამხანაგობა (< ამხანაგი): 0: ქრთამსა სთხოვს და ამხანაგობს;
 ფრიდონ ლალი ამხანაგობს; ამხანაგობდეს, ლალობდეს (1956, გვ. 10)...

ავტორი ერთგვარ პოეტურ ხერხად იყენებს საკუთარ სახელთაგან ზმნათა
 წარმოებას, რაც პოემის ენას ანიჭებს მუსიკალობას და უფრო მეტად რიტმულს
 ხდის მას. მაგალითად: თინათინ მზესა სწუნობდა, მაგრამ მზე **თინათინებდა**
 (1973, გვ. 54)...

ახალ ზმნათა საწარმოებლად შ. რუსთველს ძირითადად აღებული აქვს
 რა ჯგუფის სულიერი და უსულო სახელები. სულიერთაგან გამოყენებულია:
 ცხოველთა და ფრინველთა სახელებისაგან ნაწარმოები:

აზავრობა (< აზავერი): აზავრები ვააზავრე (1956, გვ. 3);

გალომება (< ლომი): ა: თავნი მათნი გაალომენს; ი/უ — დ: იგი
 მტერნი გამილომდეს (1956, გვ. 45);

გამომელება (< მელი): დ: გამომელდა (1973, გვ. 77);

გამხეცება (< მხეცი): დ: გული სრულად გამიმხეცდა (1956, გვ. 49);

განადირება (< ნადირი): დ: განადამცა გავნადირდი (1956, გვ. 50);

დაჯოგება (< ჯოგი): ა: ვინ გიშერი დააჯოგა (1956, გვ. 92);

ვაქორება (< ქორი): დ: ვიოა ჩიტი არ ვაქორდუნ (1956, გვ. 57);

თხება (< **თხა**): ი: ითხეს; ვითხენ; ითხოს (1973, გვ. 57). აქ უნდა გავიხსენოთ ერთი ადგილი პოემიდან, სადაც გამოყენებულია ზმნა **გაითხეს**: “არ ინანეს, რომ აბჯარი არ გაითხეს“. ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ ამ ზმნის ამოსავალია სახელი **თხა**, მაგრამ კონტექსტური ანალიზი მიგვიითბებს ამ ზმნის სრულიად სხვა მნიშვნელობაზე: **გათხეება** ნიშნავს გათხლებას, იშვიათად ქმნას. იგი მომდინარეობს სიტყვისაგან **თხელი** (>, გათხლება). პოემაში ამოსავალი ფუძის მქონე ზმნაც დასტურდება: ჯალაბობა გაათხლეს (1956, გვ. 44). ან კიდევ: დონიანი: თხელდების (იქვე)... შდრ., ძვ. ქართ. **განთხევა** (= გაყრა): ხოლო ჭერკუალი იგი გარე განსთხიან, მ. 13, 48 შ; ძენი სასუფეველისანი განითხინენ ბნელსა მას გარესკნელსა, მ. 8, 12 (ი. იმნაიშვილი, 1986, გვ. 85)...

მცენარეთა და მნათობთა სახელებისაგან ნაწარმოები:

ვარდობა (< **ვარდი**): ვარდობდეს (1973, გვ. 43);

ლერწამობა (< **ლერწამი**): 0: ლერწამობს (1973, გვ. 68);

მზეობა (< **მზე**): 0: მზეობს; მემზოს (1973, გვ. 80)...

ძვირფას ქვათა სახელებისგან ნაწარმოები:

აღმასება (< **აღმასი**): ა: მგრა მისთვის აღმასნა, არ აძეწნა (1956, გვ. 6);

აღქატება (< **აღქატი**): ა: ლხინი ჩემი ვააღქატე (იქვე, გვ. 6);

გაბროლება (< **ბროლი**): დ: ბროლდა; მუნ პირი ჩემი გაბროლდა (1956, გვ. 41); გაბროლდა (1973, გვ. 24);

გაქარვება (< **ქარვა**): ი/უ: მოდი, ჭმუნვა გამიქარვე (1956, გვ. 57)...

სხვა სახელთაგან ნაწარმოები:

აკვანება (< **აკვანი**): ი: მემცა მიწა ვიაკვანე (1956, გვ. 5); ი/უ: აქა მიწა ვიაკვანე (იქვე);

ალ(ა)მება (< **ალამი**): 0: სამთავე ლაწვთა ალამნი არღვენის ფერად ალამნეს (1956, გვ. 5); ი: შიგანთა ღროშა მათად ცნეს, იალამიან (იქვე);

გაბაზრება (< **ბაზარი**): გამებაზრა (1973, გვ. 2);

გაბედითება (< **ბედი**): დ: გაბედითდა (1973, გვ. 19);

ბინდება (< **ბინდი**): ა: მის მოყვრისა მოშორებება კვლა აბინდებს; დ: ბინდის გვარია სოფელი, ეს თურე ამაღ ბინდდების (1956, გვ. 36);

დიღება (< **დილა**): ა: არ ადიღებს (იქვე);

ბურთობა (< **ბურთი**): 0: ვბურთობდი და ვნადირობდი; ი: აღარ იბურთვის; მერმე ვიბურთი მოედანს (1956, გვ. 41); იბურთეს (1973, გვ. 26);

გაალაგება (< **ალაგი**): დ: ზღვასა შიგან გავალაგდი (1956, გვ. 41);

გაალება (< **ალი**): ი: ცეცხლი უფრო გავიალე (იქვე);

გაზეწარება (< **ზეწარი**): ა: აზეწარებს (1973, გვ. 49);

შესუღრვა (< **სუღარა**): ა: ასუღარებს (1973, გვ. 105); 0: შემსუღრონ (იქვე);

გაკლდევება (< **კლდე**): ი: თავი სრულად გაიკლდეო (1973, გვ. 65);

გალექსვა (< **ლექსი**): 0: დავჯე, რუსთველმან გავლექსე; ესე ამბავი გავლექსე მე მათად საკამათებლად (1956, გვ. 45);

გამეხება (< **მეხი**): ა: რისხვა მისი ზეცით ჩემთვის გაამეხოს (1956, გვ. 46);

გაპირება (< **პირი**): ი/უ: ერთგან დასმა გაუპირა (1956, გვ. 51);

გარკინება (< **რკინა**): ა: გული წყლული გავარკინე (1956, გვ. 55);

- გასულება** (< **სული**): ე: შევეკვეთე, გავესულე (1956, გვ. 56);
- გაქვავება** (< **ქვა**): დ: სრულად გავქვავედი (1956, გვ. 57);
- გაქუსლვა** (< **ქუსლი**): 0: ცხენი გავქუსლე; ცხენი გაქუსლა დეზითა; ანაზლად ცხენი გაქუსლეს (1956, გვ. 57);
- გაღაწვება** (< **ღაწვი**): ა: ბროლ-ბალახში გააღაწვეს (იქვე);
- გაწამება** (< **წამი**): ი/უ: შენ სიცოცხლე გამიწამე (1956, გვ. 60);
- გაწყალება** (< **წყალი**): ა: ღვარმან... გააწყალნა ფიფქნი თხელნი (იქვე);
- განზრმლება** (< **ზრმალი**): ე: ერთმანეთსა გავეზრმლენით (1956, გვ. 62);
- გუბება** (< **გუბე**): ა: გიშრისა ტევრსა აგუბებს (1956, გვ. 67);
- დავალება** (< **ვალი**): დ: ...მსმენლისა ყურნიცა დავალდებიან (1956, გვ. 74);
- დაზარება** (< **ზარი**): ი: სამსახური თქვენი რამცა დავიზარე (1956, გვ. 75);
- დაკარვება** (< **კარავი**): ა: დააკარვებდა (1973, გვ. 61);
- დაჩრდილება** (< **ჩრდილი**): ა: შზე ხმელეთსა დააჩრდილებს (1956, გვ. 88);
- დაწამება** (< **წამი**): 0: დამწამებ ნურას თნევასა; რად დასწამებ სიმწარესა (იქვე);
- დაწესება** (< **წესი**): ა: სამოსისა ვაჭრულისა ცმა აქამდის დაეწესა (1956, გვ. 89);
- დაწყლულება** (< **წყლული**): ა: სიკვდილამდის დამაწყლულა (იქვე);
- მუსიკობა** (< **მუსიკა**): 0: მუსიკობდეს (1973, გვ. 83)...

ქართულ ენაში ზმნურ ფორმათა საწარმოებლად განსაკუთრებით ნაყოფიერ ნიადაგს ქმნის **ზედსართავი სახელი**. ამგვარ ზმნათა სიუხვით გამოირჩევა შ. რუსთველის "ვეფხისტყაოსანიც". პოეტი ახალ-ახალ ზმნათა საწარმოებლად იყენებს როგორც ვითარებით, ისე მიმართებით ზედსართავ სახელთა ფუძეებს. მაგალითები:

ამება (< **ამო**): ა: რაცა ჩემგან ეამების, ვაამებ და შევეუყვარებ; შენ ყველაკაი გაამე; ი: ყოლა ღზინთა ვერ იამებს კაცი ჭირთა გარდუზდელი; არ ვიამე არცა ძილი; დიდად ვიამე, მეფეო; ე: კვლა აქაცა ეამების; რაცა ჩემგან ეამების; ჩვენ მათიცა გვეამების; მეამა ნახვა შენისა პირისო; რა მნახო, შენცა გეამოს (1956, გვ. 9);

გაადვილება (< **ადვილი**): ი/უ: გამიადვილე ჭირები; გაგიადვილდეს ჭირები (1956, გვ. 41);

გაახლება (< **ახალი**): ი/უ: ჭირსა ძველსა გაგვიახლებს (1956, გვ. 41); დ: გაახლებდის; უ: გაუახლდეს; ი/უ — დ: გამიახლდა; გაუახლდის (1973, გვ. 21);

გამამაცურება (< **მამაცი**): ი: გაიმამაცურნა (1973, გვ. 74);

გაარმება (< **არამი**): ე: გვეარმისცა; ა: მაარმებინე; ი/უ — დ: გამიარმდა; 0: გამარმებია (1973, გვ. 19);

გადიადება (< **დიადი**): დ: გადიადდა ჯარი მკვდრისა (1956, გვ. 43);

გაზანტება (< **ზანტი**): ა: არ თავნი გავაზანტენით (იქვე გვ. 43);

გაზიარება (< **ზიარი**): ი: კვლა ცეცხლი გაიზიარეს (1956, გვ. 43); ე: ეზიარებით; უ: გაუზიარა (1973, გვ. 49);

გაღბილება (< **ღბილი**): ი/უ — დ: ვეჭვ, კლდეცა გაგიღბილდების (1956, გვ. 45);

გაღალება (< **ღალი**): ე: პირი ჩემი გაბროლდა და ღაწვი გამელალოდა (იქვე);

გამაგრება (< **მაგარი**): ა: სანაპირო გაამაგრე; შენ გაამაგრე დაჭირვა ჩემისა ნასწავლებისა; დ: ოდენ გამაგრდი, არ მოჰკვდე; ი/უ — დ: გულო, გიჯობს გაუმაგრდე; გამაგრებოდა სიკვდილსა (1956, გვ. 45).

- გამკვანება** (< **მკვანე**): ე: თქვენთვის სიტყვა რაზე გამეკვანა (1973, გვ. 21);
- გამრთელება** (< **მრთელი**): დ: გამიმრთელდა (იქვე);
- გამრუდება** (< **მრუდე**): ა: ამრუდე (იქვე);
- გამყიფება** (< **მყიფე**): ა: იგი ტკბილნი გონებანი ჩვენთვის მეტად გაამყიფა (1956, გვ. 48);
- გამყარება** (< **მყარი**): ა: ვერ გაახვანა სასუბროდ მან ბაგენი, გაამყარა; შენგან ჩემი სიყვარული ამით უფრო გაამყარე (იქვე);
- გამწარება** (< **მწარი**): ა: არაოდეს გავამწარებ; მოშორებება გაამწარებს; რასამცა ვით გაემწარა; ი (ვნ.): თქვენგან არ გავიმწარებით; ე: წყალობანი ბოლოდ ასრე გაემწარნეს; ვისთვის ღზინი გაგვემწარნეს; ი/უ — დ: ვა თუ მეფე გაგემწარდეს (1956, გვ. 49);
- გამზიარულება** (< **მზიარული**): ი/უ — დ: გამზიარულდა თინათინ (იქვე);
- ასუბუქება** (< **სუბუქი**): დ: სახედარნი ასუბუქდეს (1956, გვ. 28); უსუბუქება (1973, გვ. 105);
- გასრულება** (< **სრული**): ა: გავასრულე, რაცა ვთქვენი; ნუღარ გასწყვედ, გაასრულე; ესე წიგნი გაასრულა; ი/უ: იგი ფიცი... მან აღარა გამისრულა; აწ გაუსრულა ყოველი; დ: გასრულდა ჩემი ანდერძი; გასრულდა მათი ამბავი; ი/უ — დ: გამისრულდა ჟამად საქმე; რა ავთანდილს გაუსრულდა; საწადელნი გაუსრულდეს (1956, გვ. 56);
- გატურფება** (< **ტურფა**): ე: ... ვარდ-გიშერი გაეტურფა სინაზესა (იქვე);
- გაუმეცარება** (< **უმეცარი** = არმცოდნე, გაუგებარი — ი. იმნაიშვილი, 1986, გვ. 583): ი/უ — დ: იგი ტირს და არა ესმის მისგან, გაუმეცარდა (1956, გვ. 56);
- გაფიცება** (< **ფიცი**): ი/უ: ფერი ჰკრთა და გაუფიცდა (1956, გვ. 57);
- გაფლიდება** (< **ფლიდი**): ა: მზე მათთანა გააფლიდონ (იქვე);
- გაჩაუქება** (< **ჩაუქი**): დ: გაამაყდეს, გაჩაუქდეს (1956, გვ. 59);
- გაცუდება** (< **ცუდი**): ი/უ: მე ეზომი სიარულნი კიდე რად, გლახ, გამიცუდენ; დ: გაცუდდეს შუქნი მზისანი; გაცუდდის სიმაგრე ჯავშან-ქაფისა; ი/უ — დ: ქმნა გაუცუდდა ფარსადანს; გამიცუდდეს სიჩაუქე-სიალფენი; ჭირი არ გამცუდებია; გასცუდებოდეს მკლავნი (1956, გვ. 59);
- გაცხადება** (< **ცხადი**): ა: ბრძენი დივნოს გააცხადებს; გააცხადნა გონებამან დაფარულნი; იუბნეს და გააცხადნეს; ერთობ გააცხადე; საქმე ჩემი განვაცხადო; ი/უ: რაცა იცის, გაუცხადებს; გაუცხადა დაფარული; ე: არავის გავეცხადენით (1956, გვ. 60);
- გაძნელება** (< **ძნელი**): ი/უ — დ: მუნ მისლვა გაგიძნელდების (იქვე);
- გაწითლება** (< **წითელი**): ა: ზოგან თოვლი გაეწითლის ვარდსა (იქვე);
- განშირება** (< **ნშირი**): ა: იგი ტევრი გაეზშირა (1956, გვ. 61); ი/უ — დ: ცეცხლი უფრო გამიზშირდეს (1956, გვ. 62);
- დათამამება** (< **თამამი**): უ: უთამამოსა; დ: დაგვთამამდენ (1973, გვ. 51);
- დალურჯება** (< **ლურჯი**): ა: დაალება, დაალურჯა (1956, გვ. 77);
- დანელება** (< **ნელი**): დ: იგი წვიმა და-რე-ნელდა (1956, გვ. 80);
- დაძვირება** (< **ძვირი**): ა: არ სალამი დავაძვირო (1956, გვ. 88);
- გასაწყინარება** (< **საწყინარი**): დ: სიცოცხლე გასაწყინარდა (1956, 56);

გასაშიშრება (< **საშიში** < **შიში**): დ: ფერი ჰკრთა და გასაშიშრდა (1956, გვ. 55);

გაუჩინარება (< **უჩინარი** < **ჩინი**): დ: მაშინვე გაუჩინარდა (1956, გვ. 57);

დამჰნარება (< **მჰნარი**): ა: ყვავილი გაახმოს, დაამჰნაროსა (იქვე);

დატკობა (< **ტკილი**): ა: წინწილანი დაატკობდეს მათთა ხმათა (1956, გვ. 84);

დაყბედება (< **ყბედი**): ი: ტყუის, ვინცა დაიყბედნა; სიტყვა უმეცრული ულაგოდ დაიყბედნეს (1956, გვ. 86);

დაუძღურება (< **უძღური** < **ძალა**) = ავადმყოფი, უძღური — ი. იმნ., 1986, 592): დ: დაუძღურდი, მიჯნურთათვის კვლა წამალი არსით არი;

უცხოობა (< **უცხო**): ე: მეუცხოების; ეუცხოვა; გვეუცხოვა; გვეუცხოვე (1973, გვ. 113);

უხვობა (< **უხვი**): ი: მიუხვის: დ: უხვდების (1973, გვ. 51);

შ. რუსთველის პოემაში არის **რიცხვითი სახელისაგან** ნაწარმოები ზმნებიც:

ათება (< **ათი**): ი/უ — დ: ლხინი დაღრეჯილსა უათასდა, არ უათდა (1956, გვ. 5);

ასება (< **ასი**) // **გაასება**: ა: ჭირი ჩემი სოფელმან ოთხმოცდაათი ანაჰა; ჩვენ პატიჟნი გაგვიასდენ (1956, გვ. 41);

ასოცება (< **ას** **ოცი**): ი: უმართლეა, ვერ-მჭვრეტელმან თუ პატიჟნი იასოცნეს; ერთსა მიჰხვდეს საზიაროდ, დიდებანი იასოცნეს (1956, გვ. 27);

ათასება (< **ათასი**) // **ათასობა**: ა: ჭირი ბევრჯელ ვათასეს; სულთქმა ბევრი აათასეს (1956, გვ. 5); ვათასი — ვაერთხელი (1956, გვ. 31); ი/ე: თავთა ჭირი უათასეთ(იქვე); ე: ჭირი ვათასების (იქვე); ი/უ — დ: აქა ლხინი დაღრეჯილსა უათასდა, არ უათდა (1956, გვ. 5); 0: სპანი ასჯერ ათასობენ (იქვე);

გამრავლება, განმრავლება (< **მრავალი**): ა: გაამრავლებდეს მახალსა; ასმათ ვამნი გაამრავლნა; გაამრავლეს საუბარი; გაამრავლნეს ცრემლთა ღვრანი; გაამრავლეს სულთქმა უში; მაშინ მეტად გაამრავლოთ (1956, გვ. 48)...

ნაცვალსახელისგან არის ნაწარმოები: **აგეთება** (< **აგეთი**): ე: ფრიდონისთვის ეაგეთა ("ვეფხისტყ. სიმფ", 1956, გვ. 3)...

ზმნიზედისაგან მიღებული ზმნები:

ანაზღობა (< **ანაზღად**): ი: იანაზღენითა;

გაკვლადება (< **კულა**): ა: კარგსა ხან-გრძლივად გააკვლადებს; საქმენი გააკვლადნა; კვლა გავლენა გააკვლადე; თქვი და სიტყვა გააკვლადე (1956, გვ. 44);

გამეტადება (< **მეტად**): დ: არცა სიტყვა გამეტადდეს (1956, გვ. 46);

გვიანება (< **გვიან**): ა: ანუ რადლა აგვიანებ (1956, გვ. 64)...

პოემაში ზოგიერთი ზმნა გამორჩეულია **პარადიგმატული სიმდიდრით**:

მსახურება (< **მსახური**): 0: მსახურებს; მსახურებდიან; მსახურებდით; გმსახურებდი; გმსახურებდი; მმსახურეს; გმსახურეს; ვმსახუროთ; გმსახურო; იმსახურენ; ა: ვამსახურე (1973, გვ. 82)...

- ზოგჯერ ერთი სიტყვისაგან ნაწარმოებია სხვადასხვა ზმნა. მაგალითად:
- ამაყობა** (< **ამაყო**) // **გაამაყება**: 0: რაზომ გინდა ამაყობდეს (1956, გვ. 7); დ: გაამაყდა, არ შეშინდა; გაამაყდეს, გაჩაუქდეს (იქვე, გვ. 41);
- გულვანება** (< **გულოვანი** < **გული**) // **გულოვნობა** // **გაგულოვნება**:: ა: გულნი ჩვენნი აგულვანეს (1956, გვ. 70); 0: მეომარი გულოვნობდეს (იქვე); დ: ხამს, მამაცი გაგულოვნდეს (1956, გვ. 42);
- გადარბაზება** (< **დარბაზი**) // **დარბაზობა**: ი: ცამცა გაიდარბაზესა (1956, გვ. 43); ი/უ: ვუდარბაზო, ვუძღვნა ძღვენი (1956, გვ. 81);
- დადარება** (< **დარი**) // **დარება**: ა: ესე უამი მასვე უამსა დავადარე; თავი მხეტოთა დავადარე; ე: ვინ მზესა დაედარების (1956, გვ. 73); ქვე მკვლართა დაედარების (იქვე) // ა: თავი სატანას ადარე (იქვე, გვ. 81);
- დამიწება** (< **მიწა**) // **მომიწება**: ა: ვინა მიწა დაამიწა; დ: ოდენ დავმიწდი, დავნაცრდი (1956, გვ. 79); ა: მოამიწა (1973, გვ. 80);
- გაგრძელება** (< **გრძელი**) // **წაგრძელება**: ა: გააგრძელეს ნადიმობა (1956, გვ. 42); რადლა ვაგრძელებ სიტყვასა; რას ვაგრძელებდე! (იქვე, გვ. 67); დ: გაგრძელდა; წავგრძელდი (1973, გვ. 31);
- დამოკლება** (< **მოკლე**) // **შემოკლება**: ა: დაამოკლენ; ა: შეამოკლებს; შეამოკლა; შეამოკლოს (1973, გვ. 81);
- დამონება** (< **მონა**) // **მომონება**: 0: მმონებენ; ვჰმონე (1973, გვ. 81); დ: მომომონდეს (იქვე); ა: გამონე; თავი შენი დაგვამონე; თავი ჩემი დაგამონე; რომელმან თავი არ დაგამონოსა; ი: არ დახოცნა, დაიმონნა; თქვენ ხრმლითა დაგიმონია; ე: გემონების; სიცოცხლე შენ ჩემი დაგემონების; ნუ წახვალო, დაგემონეთ (1956, გვ. 79).
- გა-** და **და-** ზმნისწინიანი ფორმები პოემაში გამოყენებულია სიმრავლის სემანტიკის სადიფერენციაციოდ:
- შმაგი** > **გაშმაგება** // **დაშმაგება**: ა: მისი ჭკრეტა გააშმაგებს კაცსა ბრძენსა; გასწავლულსა გააშმაგებს; მეტმან ზარმან გააშმაგა; საუბარმან უმეცარმან შმაგი უფრო გააშმაგოს; გონებასა გავეშმაგე; ი/უ: გონებანი გამიშმაგნა; დ: მომყვანელი გაშმაგდების; შემებრალნეს და გავეშმაგდი; შმაგი უფრო გა-ვე-(ვ)შმაგდი; რას გაშმაგდი ისრე რეტად; მეფე გაშმაგდა; გეახლოს და არ გაშმაგდე; ი/უ — დ: გული სრულად გამიშმაგდა (1956, გვ. 59); ა: ამან უფრო დაგვაშმაგნა (იქვე, გვ. 87)...
- შ. რუსთველის "ვეფხისტყაოსანში" დასტურდება **რთული ზმნები**:
- გაავცნობება**: დ: გაგულისდა, გაავცნობდა (1956, გვ. 41);
- გათავისწინება**: ი: თავი გაითავისწინა (1956, გვ. 43);
- გათანისთანება**: ა: სულთქმა გაათანისთანე; მომღერალთა ხმები გაეთანისთანა (1956, გვ. 44); მომღერალთა ხმები გაეთანისთანა (იქვე);
- გასისხლმდინარება**: დ: დაეცა, გასისხლმდინარდა (1956, გვ. 56);
- გახელმწიფება**: ა: გაახელმწიფა გვირგვინი (1956, გვ. 62); დ: გახელმწიფდეს, გამორქმულდეს (იქვე, გვ. 61);
- გახმამყივარება**: დ: ხმა-მაღლა გახმამყივარდა (1956, გვ. 62);
- დაორსულება**: დ: დაორსულდა დედოფალი (1956, გვ. 80);

ივარყოფა: 0: ივარ-ვყავ; ივარ-მყო; შდრ., მარტივფუძიანი **დაიავრება** (< ივარ-ი): 0: დავიავრე (1973, გვ. 58)...

შეიძლება ითქვას, რომ სიტყვათა, განსაკუთრებით ზმნურ ფორმათა, წარმოების თვალსაზრისით უმდიდრესი საუნჯეა, სალაროა პოემა "ვეფხისტყაოსანი". როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნავენ, შ. რუსთაველის მიერ გამოყენებული უჩვეულო სიტყვები ზოგ შემთხვევაში გამოწვეულია ლექსის საჭიროებით, რითმისა და რიტმის უკეთ შეწყობისათვის, თუმცა შეუძლებელია არ დაეთანხმო ალ. ბარამიძის მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ ხშირად პოეტი სიტყვების უჩვეულო ფორმებს სალექსო მოთხოვნილებების ყოველგვარი აუცილებლობის გარეშე იყენებს (ალ. ბარამიძე, 1975, გვ. 275). ქართული ენის ამოუწურავ შესაძლებლობათა ღრმა ცოდნა, უმდიდრესი ლექსიკური მარაგი პოემის ავტორს აძლევს შესაძლებლობას მრავალფეროვანი ზმნური ფორმებით გადმოსცეს ამბები და, რაც მთავარია, ახალ-ახალი ზმნებით, ნეოლოგიზმებით, გაამდიდროს სალიტერატურო ენა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ალ. ბარამიძე, 1975 — ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთაველი (რუსთაველის ენის შესახებ), თბ., 1975.
- ვ. ბერიძე, 1938 — ვ. ბერიძე, შოთას პოეტიკისათვის: ენიმკის მოამბე, III, 1938.
- “ვეფხისტყაოსნის სიმფონია, 1956 — “ვეფხისტყაოსნის” სიმფონია (შედგ. ა. შანიძის ხელმძღვანელობით, მისივე წინასიტყვაობით და გამოკვლევებით), თბ., 1956.
- “ვეფხისტყაოსნის სიმფონია, 1973 — “ვეფხისტყაოსნის” სიმფონია (ფუძეთა და სიტყვა-ფორმათა ინდექსი) (მ. ჭაბაშვილისა და ალ. ჭინჭარაულის რედ.), თბ., 1973.
- ი. იმნაიშვილი, 1986 — ი. იმნაიშვილი, ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, თბ., 1986.

RUSUDAN SAGHINADZE
**VERBAL NEOLOGISMS IN
“THE MAN IN THE PANTHER’S SKIN”**

The unique quality of the language of “The Man in the Panther’s Skin” has varied basis. Most essential of these foundations are: 1. greatness of the Georgian language, multifariousness and unity;

2. Irresistible talent of the author of the epic poem, the structure of the Georgian language, access to the innermost capacities of the language and amazing flair to the language; 3. nearness to the popular speech; and 4. tendency to demolishing the old and aspiring to the language innovations.

The epic poem frequents unusual forms for the epoch of Rustaveli, like verbal neologisms, owing to which the poem stands apart from the previous and subsequent forms of the 12th century ecclesiastical language.

The article discusses verbal neologisms found in Shota Rustaveli’s poem. Based on the materials collected in the text and *Symphony Dictionaries* I have identified verbal neologisms derived from nouns, as well as other parts of speech and elements. I have indicated the difficulties related to the research of the kind, namely, the precision of the standard (i.e. as to which word(s) can be regarded as verbal neologism), objectivity and open universe of the criteria (ancient written records, dictionaries) to check the truth about the verbal neologisms.